

ЛИТЕРАТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ПРОФ. КОНСТАНТИН ГЪЛБОВ

НАДЕЖДА АНДРЕЕВА

На 25 декември 1980 г. почина в София основателят на германистиката в България, забележителният литературен критик и позабравен писател Константин Гълбов. Прелиствайки днес многобройните страници на неговите произведения, ние усещаме докосването на една необикновена личност, прекосила духовната нива на България с гордата и независима крачка на сеяча, който мисли за хляба на утрешния ден. Защото онова, което прави най-силно и — нека призная — неочаквано впечатление в повечето от тези произведения, е техният „съвременен“ характер, тяхната отдавнашна съгласуваност с основни насоки на днешната литературно-историческа наука, тяхната съзвучност с едни от най-важните изисквания на съвременната литературна критика.

Роден на 17 април 1892 г. в Перушица като син на учител и потомък на борци от Априлското въстание, проф. Гълбов запазва в себе си докрай суровата жизненост на родната планинска природа и светлината на идеалите от българското революционно минало. Бащиният дом му дава като незаличимо наследство интерес към историята и народното творчество, стремеж към върховете на човешката култура. През 1910 г. той завършва гимназия в Пловдив и започва да следва славянска филология в Софийския университет. Но през следващата 1911 г. решава да отиде в Германия и да изучава там германистика. В Гьотинген до 1914 г. той слуша лекции по немска филология, история и философия при Едвард Шрьодер, Едмунд Хусерл, Ранке и др. През 1915 г. следва немска филология, история на изкуството и философия в университета на гр. Кил, където и защитава докторската си дисертация на тема: „Отношението на Фридрих Шлегел и другите немски романтици към Гьотевия „Вилхелм Майстер“. След Първата световна война Константин Гълбов работи като гимназиален учител по немски език в София (1918), като лектор по немски език в Университета (1921), като дългогодишен преподавател по старобългарски и руски език в немското училище в София. През 1923 г. той е избран за доцент, а през 1926 г. — за извънреден професор по немска филология в Софийския университет. Редовен професор по тази специалност той става през 1931 г. Катедрата по немска филология при Софийския университет е основана още през 1904 г. по инициатива на големия български учен проф. д-р Иван Шишманов, тогава министър на просветата. Но тя се стабилизира едва през 1923 г., когато се формира нейното основно преподавателско ядро: Константин Гълбов, хабилитиран доцент по немски език и литература и двамата професори по славистика Михаил Арnaudов и Стефан Младенов, които изнасят лекции върху принципите на литературната наука и принципите на езикознанието. Оттогава до пенсионирането си през 1958 г. проф. Гълбов е ръководител на

катедрата по немска филология. Въпреки много трудности тази катедра се развива, обогатява и издига като център на научни изследвания и единствен институт за подготовка на учители по немски език и литература в нашата страна.

Българската култура и българската филологическа наука дължат на проф. Гълъбов не само изграждането и укрепването на специалността немска филология при Софийския университет, но и една значителна книжовна продукция, която подпомага обучението на студентите, популяризира немската литература и дава свой принос в световната германистика. Още през 20-те и 30-те години той пише статии и рецензии, изнася беседи и популярни лекции върху класически и съвременни немски писатели, върху отделни произведения или цели течения, които разкриват на българския читател малко познати явления от европейската литература и упражняват несъмнено въздействие върху светогледното и естетическото изграждане на тогавашната интелигенция. Характеристиката на духовната атмосфера и литературния живот в България през периода между двете световни войни би била непълна без оценката на Гълъбовите статии и беседи за Гьоте и Шпенглер, за Ницше и Достоевски, за Хьолдерлин, Хесе, Ремарк и др. Наред с това обаче проф. Гълъбов е автор и на множество студии и цялостни изследвания, публикувани главно след 1944 г. и третиращи основни проблеми на езика и литературната история: поредицата „От барок и рококо към реализъм и класицизъм в литературата“, обхващаща три книги върху Лесинг, Шилер и Гьоте (1946, 1959 и 1961), книгата „Хайне, романтизъм и реализъм“ (1967) и др. от една страна, „Готска граматика“ (1939), „Историческа граматика на немския език“ (1955), „Новонемска граматика“, „Немско-български фразеологичен речник“ (в съавторство с Жана Николова-Гълъбова, 1958); „Българско-немски фразеологичен речник“ (в съавторство с Жана Николова-Гълъбова, 1968), от друга. Научните интереси на проф. Гълъбов обхващат цялото немско езикознание в исторически и съвременен план, както и най-значителните периоди от развитието на немската литература и особено Просвещението, класиката и романтизма. Неговите три основни книги върху Лесинг, Шилер и Гьоте разглеждат с научна аналитичност и убедителна лична оценка цялото творчество на големите немски писатели. Произведенията са анализирани в тясна връзка с жизнения път на творците: преживяното е превърнато до голяма степен в основа на литературно-историческата и естетическата интерпретация. Разгледани са не само художествените произведения в тесен смисъл, но и всички по-важни теоретически и полемически статии (Лесинг) и основни философски съчинения (Шилер). Широката ерудиция на проф. Гълъбов му позволява да се доближи до едно от съществените изисквания на съвременното сравнително литературознание — да разглежда литературните явления в тяхната връзка с движението на идеите и развитието на изкуствата. Когато материалът дава такава възможност, той обогатява своите литературно-критически и теоретически анализи с интересни и оригинални социологически, философски и изкуствоведски наблюдения, които разкриват литературния факт в неговата разнопосочна съотносимост и обвързаност. Както посочва подзаглавието „От барок и рококо към реализъм и класицизъм в литературата“, изследванията върху Лесинг, Шилер и Гьоте не се ограничават с конкретното творчество на тримата писатели. Те са свързани помежду си и са подчинени на една обща цел: да проследят основните насоки в развитието на немската литература през XVIII и XIX в. като част от големите общоевропейски идейно-естетически движения и литературни школи. Без да пренебрегва проявите на барока и без да ги противопоставя на останалото творчество, авторът съсредоточава главно си внимание върху формирането и специфичното изявяване на реализма в произведения на тези писатели. Твърде интересни са съвременния литературен историк са характеристиките на немската класика. Те раз-

криват не само нейните връзки с литературната традиция, нейните идейно-художествени и езикови особености, но и кълновете на бъдещето литературно развитие, които тя съдържа: тенденциите към психологически реализъм и „народното“ начало, от една страна, интерес към неизследваните сфери на подсъзнателното и фантастичното, стремеж към метафоризиране на изображението, от друга.

Книгите на проф. Гълъбов върху творчеството на Лесинг, Шилер, Гьоте и Хайне са първи и — в своята завършеност и пълнота — досега единствени в българското литературознание. Те притежават качества, които издигат нашата германистика на най-доброто европейско ниво от миналите десетилетия. Наред с това обаче те имат голямо значение за възприемането на немската литература в България, за създаване на стабилна научна основа на специалността немска филология в Университета, за общуване на българската интелигенция с върховете на европейската култура. Творчеството и на четиримата немски писатели е добре познато у нас още от времето на националното ни Възраждане. Първите преводи на Гьотева и Шилерова творба се появяват едновременно през 1853 г., на произведения от Лесинг и Хайне — през 1866 г. 60-те и 70-те години на миналия век са изпълнени с преводаческа дейност, която свидетелствува за живия интерес на българските читатели към немската литература и особено към творчеството на Шилер и Хайне. Този интерес расте през първите десетилетия след Освобождението, за да не секне и до днес. Но липсват аналитични изследвания, които да превърнат непосредното художествено преживяване в познание, простото общуване по умозрителен или емоционален път — в пречистено интелектуално прозрение, разкриващо същината, връзките, корените и основните насоки на литературните явления. Константин Гълъбов се опитва пръв да направи такива изследвания и това определя до голяма степен неговия принос не само за филологическата наука, но и за българската национална култура въобще.

Езиковедските трудове на проф. Гълъбов са предназначени за студенти и научни работници. Без тях обучението по такива дисциплини като историческа граматика на немския език, сравнително езикознание, лексическо обяснение на текстове от по-старата и нова немска литература и др. би било твърде затруднено. Неговата „Готска граматика“ с текстове от Евангелието на Вулфила, неговата „Историческа граматика на немския език“ и „Новонемска граматика“ представляват едно цялостно изследване на историческото развитие на езика и са необходимо помагало за работа на всички заинтересувани в тази област. Особено внимание заслужават двата фразеологични речника — немско-български и българо-немски, — създадени от проф. Гълъбов заедно с неговата съпруга, видната българска германистка Жана Николова-Гълъбова. Те са единствени в българската лексикология и еднакво ценни за германисти и слависти. Богатството от фразеологически покрития и на двата езика, точността и тънко нюансираното разграничаване на значенията определят тяхната висока научна стойност.

Но Константин Гълъбов не беше само университетски професор, ръководител на катедра, преподавател и изследовател на немската литература и език. Той беше самородна творческа личност — преводач, писател и литературен критик, оставил трайна следа в културния живот на нашата страна през периода между двете световни войни. Историкът, който се стреми да проникне в духовния живот на онова време, не би могъл да отмине неговите преводи на произведения от Гьоте, Шилер, Новалис, Хьолдерлин и Рилке, неговите собствени стихотворения, повести, приказки, разкази и преди всичко неговите есета. През 20-те и 30-те години Константин Гълъбов се налага като литературен критик, свързан главно с кръга „Стрелец“ и вестник „Изток“. Неговата

силна, широко ерудирана и безкомпромисна личност привлича около себе си млади писатели и хора на изкуството и техните срещи, дали началото на „Дружеството на българските есеисти“, техните беседи и приятелски творчески разговори са част от ускорено пулсиращия, ферментиращ духовен живот на страната.

От всичко, излязло изпод перото на Константин Гълъбов през онова време, най-близки до нашата съвременност и най-необходими за нашето разбиране на литературно-историческите процеси са неговите есета и дейността му като литературен критик. Сборниците от есета „Живот, истина и творчество“ (1925), „Зовът на родината“ (1930) и „Орнаменти“ (1934) съдържат оригинални наблюдения върху философски и литературно-теоретични въпроси, докосват някои проблеми на немската литература и преди всичко изразяват развълнуваните мисли на автора за съдбата на българското културно развитие. Пестеливо и художествено изострено те разкриват литературните и културно-историческите възгледи на Константин Гълъбов, обясняват пътищата и резултатите на цялостната му дейност като критик и теоретик на литературата.

„Зовът на родината“, с двете си части — „Културният път на българина“ и „Литературни опити“, — започва с есето „На велика сряда“, което има своеобразно програмен и дълбоко интимен смисъл: чрез бегъл спомен от детството то изразява преклонението пред майката, на която всъщност са посветени следващите страници и основната идея на статиите от сборника. Тази идея авторът формулира като стихийен „копнеж по слънце“, стаен в очите на майката и детето, като „копнеж по една голяма българска култура“, който характеризира нашия народ. Повечето от есетата в първия дял („Човекът на кавала, човекът на рибния буквар, човекът на балкана“, „Културната стихия на българина“, „Днешното поколение“, „Нашите културни задачи“, „Заветът на Шишманова“, „Нашата култура и най-новата ни литература“, „Една мисъл на Пенчо Славейкова“, „За вродената и придобитата интелигентност“, „Народният театър“) третираят няколко основни проблема, които имат характер на светогледни принципи и образуват скелета на Гълъбовите научни и литературно-критически позиции.

Първият от тях е проблемът за народопсихологията, разглеждан главно, дори почти единствено, с оглед на българското национално развитие. Интересът към него се стимулира от познаването на немската философия и литературна история, но намира опора и вдъхновение в българския литературен живот, в който авторът дейно участва, и преди всичко в страстното желание за свой дял в пионерската работа при изграждането на новата българска култура. Народопсихологическите принципи са до голяма степен пренесени от някои съвременни философски системи (Хусерл, Шпенглер) и поради това изглеждат оголени от фактическо съдържание. Но важното за Гълъбов е, че те водят към необходимия извод: българският народ се намира пред прага на необикновен културен възход, нему предстои да се „себеосъществи“ докрай, да създаде онова, на което действително е способен. Решаваща е ролята на интелигенцията в този процес. Гълъбов ни предлага оригинални, незагубили и днес стойността си характеризирани на българския учител, художник и особено на писателя и учения. Той обяснява цялото българско културно-историческо развитие от Възраждането насам, включително и големите политически събития, като израз на волята за духовно издигане, която е основна черта на народа ни; тя характеризира дори и смазаното от двете национални катастрофи „днешно поколение“. Държавните разпоредби, мисли той, не трябва да поставят ограничения пред тази воля, поради практически съображения; дълбоко противни на тази народопсихологическа нагласа са идеите за ограничаване на възможностите за образование, респ. за затваряне на училища, поради „свръхпроиз-

водство на интелигенция“, което няма икономическо оправдание. В „българския нагон“ за учене, продължава авторът, доминира духовният елемент, а не материалният интерес.

Друг основен проблем, който занимава Константин Гьльбов дълго и непрегнато, е въпросът за „европеизирането“ на българската култура. Той го определя като главната от „нашите културни задачи“. Идеята, че изкуството „трябва да бъде национално и все пак общочовешко“, е свързана с практическото изграждане на съвременната българска култура. Тя е ориентирана към възприемането на най-добрите чужди постижения като историческо задължение, като условие за общочовешка значимост; чужда е на разбирането за типологическа общност при сродни условия. Авторът е университетски преподавател, но като критик и писател той не е „кабинетен учен“, нито „тесногърд естет“, а литератор с абсолютна социална обвързаност, с високо съзнание за нуждите на момента. „Европеизирането“ е за него твърде малко проблем на миналото историческо развитие. То е необходимост на настоящето и предпоставка за бъдещия духовен възход на народа ни. Особено внимание е отделено на въпроса за запазване на националното в процеса на общуване с чуждото. Гьльбов си служи с термина „влияние“ в доста общ смисъл. Той говори за нуждата от „западно влияние“ върху „формите и съдържанието“ на нашия живот, но прибавя веднага, че те трябва да останат „обагнени със своето, българското“. „Да бъдем европейци и все пак българи“ — това е „заветът на Шишманова“. Въпросът за взаимовръзките на културата е засегнат бегло, но изводът е формулиран съвсем ясно: всяка култура възниква и се развива както чрез създаване на свои (национални), така и чрез възприемане на чужди ценности. Интересен момент от кръга на „европеизирането“ е въпросът за „руското влияние“ наред със западното. Константин Гьльбов владее руския език и литература, преподава такъв предмет в немското училище, пише статии и изнася беседи върху творчеството на редица руски писатели. Във връзка с „една мисъл на П. Славейкова“ той се противопоставя на абсолютната западна ориентираност на д-р Кръстев и защитава мнението на поета за благотворното въздействие на руската литература върху българската. От руските творци българският писател, по думите на П. П. Славейков, се учел да дири „човека и в звяра“, докато западните търсели „само звяра у човека“. Той не трябва да се отчужди от народа както западните писатели, а да бъде „лекар“ на неговата душа както Достоевски и „проповедник“ както Толстой.

Всички есета от първия дял на „Зовът на родината“ изразяват непримирикия протест на автора срещу безидейния, асоциалния естетизъм. Това е една позиция, от която Константин Гьльбов няма да отстъпи докрай. Тя е основата на голямата част от социално-философските му възгледи, обяснява неговите пристрастия и несъгласия, неговите оценки на литературни явления и целия му спор със „Златорог“ и Владимир Василев. Заниманията с литература са за Гьльбов преди всичко служба на народа, жертвуване на личното в името на обществения интерес. От тази гледна точка той оценява значението на сп. „Мисъл“ и мястото на д-р Кръстев в литературния ни живот, задачите, които стоят пред съвременната интелигенция, характера на „придобитата интелигентност“, дейността на Народния театър. В краткото есе, посветено на последния въпрос, Гьльбов изразява несъгласието си със „забавния“ репертоар на Народния театър и изисква там да се играят „трудни“, „идейни“ пиеси, които да подтикват към размисъл и да възпитават съзнателно; и, разбира се, „поне една нова, неиграна българска пиеса“ всеки сезон.

Вторият дял на сборника „Зовът на родината“, наречен „Литературни опити“, съдържа първите теоретични статии на Константин Гьльбов. И макар днес да ги възприемаме само като едно начало, те разкриват принципите и

широките възможности на високообразованния изследвач и оперативния критик в едно. Два характерни момента заслужават особено да бъдат изтъкнати: открителският и приложно-теоретическият. Гълъбов подава силната си и знаеща ръка на мнозина започващи писатели, подкрепя с борческа твърдост първите стъпки на тяхното творчество. Но той открива за българския читател и някои малко познати литературни явления, наричани модерни. Експресионизма например. Макар есето „Експресионизмът и чарът на луната“ да разработва повече естетическите проблеми на романтизма, отколкото на новото течение, то все пак си остава един от първите опити за доближаване до идейно-художествения свят на експресионистите. Много по-голямо и трайно значение има образцовата статия „Литературната критика“. Изградена върху отлично познаване на наш и чужд — главно немски — теоретичен материал, тя разглежда основни въпроси на критиката, неразработени докрай и днес. Стилът на автора е по-скоро научен, отколкото художествен. Но стремежът към художествен израз присъства неотменно. Така са създадени образци на онзи тип „продуктивна критика“, която не само опознава, анализира и оценява своя обект по разсъдъчен път, но се опитва да се доближи до него и чрез фантазията, да въздейства, раздвижвайки емоционалната природа, да насочва, помага и възпитава.

В „Орнаменти“ са събрани най-добрите, зрелите есета на Константин Гълъбов. Това е малко странна книга — литературата на никоя страна не може да се похвали с много произведения от този род. Уводното „Есе върху есето“ разяснява нейния характер. Есето е философска литературна творба с художествени качества, се казва там. То е създадено въз основа на богат интелектуален опит, с активното участие на въображението и емоционалното съзнание. Поради това есето има не само философски пълнеж, но и свой лиризм и своя образност. Съществена в есето е формата на мислене — „орнаменталното мислене“, „геометрията на мисълта“.

Богатството от идеи, насоки и внушения, намерили израз в сборника „Орнаменти“, бихме могли да обединим в четири групи: основни въпроси на човешкото съществуване, проблеми на социалното битие на човека, философски въпроси на познанието и въпроси на българското духовно и обществено развитие. Малка част от есетата принадлежат към първата група („Любов и ликвидация“, „Човекът-чужденец“). Те докосват парливи мигове на човешкото съществуване, познати на всеки мислещ човек: за миналото, което „огравба настоящето“ и не може никога да бъде заличено напълно; за невъзможността да се ликвидира едно силно любовно преживяване, дори когато нова любов е проникнала в душата; за непрекъснатото усамотяване на човека от раждането до смъртта: всички изначални екзистенциални връзки и особено най-силната между тях — връзката между родители и деца — са проследени в тяхното развитие от близост към отчуждаване, от единност към разпадане.

Онова, което определих като социално битие на човека, е всъщност един комплекс от проблеми, свързани с „тайните“ на човешката природа, от една страна, с живота на обществото, от друга, с българския духовен и политически живот, от трета („Психология на модата“, „Писмото“, „Книгата“, „Вестникът, списанието и сказката“, „Хероизмът на непомраченото мислене“). Явления, взети главно от сферата на интелектуалната дейност, биват тълкувани в тази тройна светлина чрез примери от литературата, от обществения живот и не на последно място — от личните преживявания на писателя. Интересен образец на есе от този тип представя „Хероизмът на непомраченото мислене“. То започва с общотеоретически разсъждения за влиянието на чувствата и настроенията върху мисловните процеси, преминава бързо към народопсихологически наблюдения за българина от миналото и настоящето и завършва с остра при-

съда над „водачите на народа“, над пресата и уплашените от икономическата криза граждани, загубили всяка способност за трезво мислене. Есето завършва с призив за „мъжество“, отправен към българската интелигенция. В критичните моменти тя трябва да намери сили и да прояви онзи „хероизъм на непо-мраченото мислене“, който окръжава със светлината на нравствено величие дори обречения.

Някои философски въпроси на познанието са разгледани в тясна връзка с теорията на литературата („Сигнал и слово“ и особено „Физиономичното“). Широтата на „спектъра“, за който се говори в уводното есе, обхваща психология и физиология, изкуствознание и обществознание, философия на историята, литературна история и критика.

Но несъмнено най-задълбочени и най-близки до нашата съвременност са есетата, които разглеждат въпроси на българското духовно и обществено развитие („Психология на българина“, „Интелигенция и европеизиране“, „Политически скептицизъм“, в много отношения и „Хероизмът на непомраченото мислене“). Те образуват идейния център на „Орнаментите“ и имат безспорно значение за развитието на сравнителното литературно-историческо мислене у нас. С усета на историк и философ и със стихийната си любов към всичко българско Константин Гълъбов улавя един от най-важните моменти в извършващите се духовни процеси: уеднаквяването със Запада, наричано от него обикновено европеизиране. Формата на есето не позволява изчерпателност — то хваща във фокус една или няколко черти на едно явление и ги интерпретира в различни техни взаимоотношения. Есето „Психология на българина“ анализира отделни народопсихологически особености: обеднялата емоционалност на съвременния българин, неговата пресметливост и неспособност да се въодушевява (с примери от любовта, брака, приятелството и политиката, от литературата и театъра), негодността му да се ориентира бързо и вярно в личния си и в обществения живот, да отделя жизнено важното от несъщественото, липсата на усет за действителността в литературата и изкуството (което го води до жалко имитиране на чужди образци), в обществения живот (което ражда неподчинение на правилата за гражданско поведение, долно себелюбие и вечна подозрителност) и в политиката. Резултатът е растящо отчуждаване от обществения живот, затваряне в бедния свят на собственото аз, безличие и безплодие. И отново: училището и интелигенцията трябва да поемат своята, завещана от Възраждането, роля; те са пазители на националните духовни ценности и само те могат да станат борци за бъдещето на народа ни. Промените, настъпили в психиката на съвременния българин, са до голяма степен резултат от все по-задълбочаващия се процес на „европеизиране“. Авторът поставя два важни въпроса: що е европеец? и що е европеизиране? Отговорът на първия гласи: това е творец, у когото съществува „органическа връзка на надплемениято с чисто племениято“. Признатият европеец сред немските писатели, Гьоте, е немец с цялото си творчество, както и най-големият европеец сред френските — Волтер — е чист представител на своята нация. Константин Гълъбов говори за два вида „европеизиране“. Първият се наблюдава според него в руската литература. Европеизирането на руската интелигенция е съзнателно и дава възможност на националното начало да се прояви в по-висши форми — подхвърлянето на културно влияние крие там „момент на себеутвърждаване“. При българската интелигенция обаче се извършва друг вид — несъзнателно — европеизиране. Като оставя настрана изключенията от типа на Иван Шишманов, д-р Кръстев и др., Гълъбов говори за европеизиране по инстинкт, което е довело да обезличаване, до отчуждаване от родната творческа стихия. Ниското интелектуално равнище на българската интелигенция е главната причина за неосъзнатото възприемане на чужди влияния, което води само до подражател-

ство — бездарно или талантливо, все едно. Ниската степен на съзнателност при културното общуване не е непременно белег за повишена емоционалност. Напротив, както бе посочено в редица есета, българската интелигенция е обедняла емоционално, станала е безволева и асоциална. Сега са ѝ нужни две неща: интелектуално развитие, което ще разбуди онази „вяра в разума“, която е вдъхновила западната и руската интелигенция за обществена и творческа дейност, неизменно свързана с родното начало, от една страна, и „култ към чувствата“, който ще я спаси от още по-голямо емоционално обедняване. Явлението „европеизиране“ се оказва разнороден процес, който се изменя и насочва от културното развитие в даден исторически момент. Друга важна особеност във възгледите на Константин Гълъбов за взаимопроникването на отделните национални култури е разграничаването на механичното подражание, резултат от „несъзнателно“ приемане на чужди влияния, от онова духовно изравняване с други народи, което е акт на себеутвърждаване и при което „пламенното“, родното получава мощен тласък на развитие. Особено силно е изразено убеждението, че общуването с чуждите културни ценности в този смисъл е естествена част от собственото интелектуално развитие.

Дейността на Константин Гълъбов като критик е тясно свързана с развитието на новата българска литература. Значителна част от неговите възгледи и оценки са събрани и обобщени в студията с това заглавие от 1938 г., отпечатана в Годишника на Софийския университет (т. XXXII, 6). Но те се формират постепенно през периода след Първата световна война, главно 20-те години, чрез множество статии с теоретичен, популяризаторски или полемичен характер, излизали във вестници и списания. В тях Гълъбов разяснява литературни принципи и явления, открива, налага и защитава млади творци*, отхвърля становища, с които не е съгласен, теоретизира върху въпроси на литературната наука и критика. Той има свои пристрастия и слабости, горди завоевания и трудни победи и преди всичко свои позиции — литературни убеждения и гражданска съвест, изградени върху широка образованост, остра интелектуална проницаелност и непоклатима преданост към делото на българската култура. Не бих могла да разгледам сега поотделно и в хронологически ред неговите статии за българската литература. Но ще се опитам да изясня основните моменти в отношението му към нашето литературно развитие между двете войни, както изкристализирва то в спора му с Владимир Василев. Гълъбов сам излага съществените моменти от този спор в брошурата „Пакостната дейност на един критик“ (1927). Краткият увод не е само история на отношенията между двамата литератори — той очертава вече главните разграничения. Гълъбов обяснява, че той е сътрудничил на „Златорог“ през първите четири годишнини на списанието, защото е бил „подкупен“ от обянието, което Вл. Василев си е създал с принадлежността си към кръга „Мисъл“ в началото на своята литературно-критическа дейност. Но че той е напуснал списанието, отблъснат от: професионалната неподготвеност на редактора, неговата неоправдана самоувереност, позата му на „властелин“, който покровителствува „верните“ и отрича непрекъснато „днес тогава, утре — оногава“. Извън тези заявления на Константин Гълъбов обаче за нас са важни принципните несъгласия между двамата, онези различия в оценките на литературните явления, които карат „доцента“ да въстане срещу „пакостния“ критик.

Първото от тях е формулирано от Гълъбов като „грехът към Вазова“. Темата присъства в голяма част от неговите статии и есета, свързани с проблеми на българската литература. Тя става основа за изясняване на отно

* Вж. например статиите на К. Гълъбов по повод на литературните награди за 1923 г. (сп. „Ек“ — 1924 г.) и 1924 г. (в. „Слово“, бр. 861, 1925 г.), за наградите от конкурса на Писателския съюз (в. „Рампа“, бр. 14, 1925 г.).

пението към литературната традиция, на разсъдъчното и емоционалното начало в литературата и задълженията на литературния критик. Преди всичко Гълъбов разграничава „отричането“ на Вазов от кръга „Мисъл“ и отношението на Вл. Василев към него. Докато първото било исторически оправдано, дори необходимо поради „повишения културен патос“ на епохата, който определя рязката ориентация на Запад, второто било плод от „литературната неподготвеност“ на Василев, неговата липса на усет за историчност, увлечението му по „емоционалното“ в изкуството и кокетирането му с „импресионистичната“ критика. Начинът, по който редакторът на „Златорог“ изразява своята анти-Вазова позиция, е също различен: той не отрича открито авторитета на народния поет, а го руши неусетно и подмолно, като посочва снисходително „слабостите“ му и признава покровителствено „миналите му заслуги“. Четейки позабравените редове на тези минали схватки, човек неволно си спомня за усилията на Лесинг да „обърше праха на времето“ от затворени в музея личности, да ги защити от презрението на своите самоуверени съвременници. Изричането на полуистина от страна на историка е несравнено по-голямо престъпление, отколкото простото мълчание, мисли великият просветител. А Константин Гълъбов е ученик на „чарущата добродетел“ на немската класика. Но освен това той е корав перушеник с македонска жилка и е готов да влезе в борба и с дявола заради свидния образ на майка България, сияещ във Вазовото творчество. „Дяволът“ за него в случая е Вл. Василев. Срещат се два възгледа, които ще продължат да воюват в нашата литературна критика: съзнателната грижа за запазване на традицията, „вратата в разума“ и защитата на гражданските функции на литературата, от една страна, търсене на новото без грижа за неговата историческа обвързаност с миналото, култ към чувствата и въображението, който понякога криворазбрано води към отхвърляне на „идеите“ и обществената значимост на изкуството, от друга.

Наред с това спорът на Константин Гълъбов с Вл. Василев разкрива противопоставянето на два различни възгледа за формата на литературната критика, които не са чужди и на нашата съвременност. За Гълъбов главна цел на критиката е истината, постигната с научни аргументи и художествени средства. Същественият момент е „истината“, поради което и художествените средства на литературната критика трябва да притежават някои от белезите на научния стил: точност на изрече, яснота и граматическа правилност. За Вл. Василев критиката най-често е опит да се проникне до същността на художественото явление чрез чувствата и въображението; средствата могат да носят белези на неправилност и алогичност, дори понякога те постигат по-лесно целта си именно чрез тези свои качества. Тази принципна разлика обяснява острите нападки на Гълъбов срещу „куриозите“, „грубостите“ и „недомислият“ на „пакостния критик“. Тя дели и до днес, макар далеко не така непримиримо, „разсъдъчните“ критици с „професорско“ перо от майсторите на „импресивната“ критика.

Третото дълбоко несъгласие между двамата враждуващи литератори е въпросът за или против социалната обвързаност на изкуството. Още с първите си статии Константин Гълъбов воюва срещу отчуждаването на българската интелегенция от обществения живот, срещу затварянето на писателите в малкия личен свят на собственото „аз“ и абсолютизирането на формата. През 20-те години той защитава сп. „Везни“, Гео Милев и отгласа на експресионизма у нас, защото те помагали на младите писатели „да намерят изгубената връзка с действителността“. Вл. Василев възпъзва според него противния възглед. Наистина процесът, който намира израз в дейността на Гео Милев и „младите“, е толкова мощен и необратим, че Василев не би могъл да не се съобразява с него; той не бил вече заклетият „естет“, макар формата да оставала за него

по-важна от съдържанието; той отхвърлял експресионизма („Грехът към младите писатели“), но започвал да говори и за нравствените елементи в творчеството на писателя (Йордан Йовков), за да не загуби част от сътрудниците си. В същата връзка е и острата критика на Константин Гьльбов срещу дейността на Вл. Василев като директор на Народния театър (респ. срещу статията на последния „Въпроси около Народния театър“, „Златорог“, г. V, 1924, 233—253). Разделя ги въпросът за средствата, чрез които театърът трябва да изпълнява своите обществено-възпитателни задачи. Гьльбов е убеден, че театралното изкуство трябва да въздействува на съзнанието, да формира зрителите си идеологически с оглед нуждите на съвременното българско общество. Василев според него подпомага създаването на едно изкуство, чуждо на „тълпата“, което е отправено към „отделната личност“ и се интересува от „човека като нравствено същество, взет в неговото съзнание за принадлежност към цялото човечество, а не към отделна класа или народ“. За тази цел на Народния театър подхождали, по мнението на неговия директор, „драмите на чистата емоционалност“. Те единствени били в състояние да преобразят нравствено човека. Мисълта на Вл. Василев по повод въздействието на театъра: „Каин никога вече няма да дигне ръка срещу брата си, а над Месалина ще се яви белият ореол на Мадона“ Гьльбов коментира с гняв: „...погалиш ли вълка с пауново перо, ще стане агне, както станали агнета всички български вълци още на другия ден след представянето на „Тоз, който получава плесници“. Той е възмутен от противопоставянето на социалното чувство и гражданската ангажираност, от една страна, и художествения идеал, от друга. В статията си „Последните драми на А. Страшимиров“ (1908) Вл. Василев изразявал мнение, че още няма условия за художествено пресъздаване на македонския живот, тъй като участието в освободителното дело на Македония и „трепетата на робското чувство ще заглушава гласа на творческия инстинкт“. Гьльбов протестира срещу такова характеризиране на творческия процес и дава пример с „Хаджи Димитър“ на Ботев.

Четвъртият момент в спора е актуален за европейския литературен живот от романтизма насам. Той се изразява в противопоставянето на „първичност“ и „културност“, необразованост и висока цивилизованост като качества, определящи развитието на творческата личност. Според Константин Гьльбов писателят трябва да притежава култура. Образоваността и културата не заместват дарбата, но са необходимо условие за нейното развитие. Без талант няма творчество, но без култура талантът спира да се развива и се погубва. Гьльбов обвинява Вл. Василев, че с „басията“ си за „първичните писатели“ той правел „култ от некултурността“ и поощрявал младите творци „да тънат в невежество“. Трябва да се отбележи, че терминът „първичност“ се употребява тук не като равнозначност на истинско, непокуварено, чисто и т. н., както е при романтиците и модерните писатели, а като враждебност на разума и културата въобще. Не смятам, че такова тълкуване на израза „първични писатели“ характеризира вярно литературно-критическата дейност на Вл. Василев. Но възгледът на Константин Гьльбов за интелектуалното издигане като предпоставка за творчески възход, за ролята на културата в усъвършенствването на художествената дейност е несъмнено прав. С него днес никой не би спорил.

Дори един толкова кратък преглед на литературното наследство не трябва да отминие художествените произведения, създадени от Константин Гьльбов. Писателят притежава рядко срещания дар да вижда смешното и да иронизира негодното. Всяка литература, в това число и българската, има малко и пази ревниво своите истински хумористични произведения. К. Гьльбов написа разказите от сборника „Наше село“, които осмиват с любов селяните на едно отминало време, а по-късно — и хумористичния роман „Гологанияда“,

който рисува с искрен смях живота на българската провинция преди няколко десетилетия. Неоспоримият му талант на хуморист е сложил своя печат и върху създадените по-късно „Спомени весели и невесели за български писатели“.

Ние бяхме негови студенти и сме свикнали да мислим за него преди всичко като за педагог и учен. Вярно е. Специалистите в една област на науката си приличат. Германистите от цял свят имат общи черти, определени от интелектуалното и емоционалното въздействие на немската литература, от общите филологически интереси, от сродния стил на работа. Но проф. Константин Гълъбов беше личност с необикновено богата и разнопосочна характеристика. Той притежаваше много повече качества от онези, които изграждат добрия специалист. Заниманията с наука не бяха умъртвили вдъхновението му на художник, трайното и задълбочено общуване с чуждата култура не можа да разхлаби връзката му с духовния живот на родината. В лекциите си по немска филология той откриваше непрекъснато успоредици с българската литература, с българското книжовно развитие в миналото и сега. В края на живота си, вече пенсиониран, той четеше лекции върху Лесинг и Гьоте и наред с тях — върху творчеството на любимия си поет Пенчо Славейков. Обичаше да разказва за срещите си с големи немски учени, за тяхното отношение към България и особено за техни оценки на български литературни произведения. Имаше усет за красотата и мъдростта на фолклора, който — свързан с ерудицията му на европейски учен — го водеше към философски прозрения за социалната, психологическата и естетическата същност на българското народно творчество.

Преминали бързо през неговото още неподредено, неоченено и трудно обозримо духовно наследство, ние приличаме, струва ми се, на лисицата от малката Лесингова басня: тя живяла години наред в корените на огромен дъб и едва когато през една страшна нощ бурята повалила дъба, тя излязла от дупката си, видяла стоварения великан и казала: „Не предполагах, че бия толкова голям.“